

այլ զինված ուժերի ղեկավարներ, սպարապետներ: Նրանց պաշտոնը նույնպես ընտրովի էր և դրան մասնակցում էին բոլոր աղանդավորները⁷⁹:

5. ՊԱՎԼԻԿՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՀԶՈՐԱՑՈՒՄԸ ՍԵՐԳԻՈՍ-ՅՅՈՒՔԻԿՈՍԻ ՕՐՈՔ: ՍԵՐԳԻՈՍ-ՎԱՀԱՆՅԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ

Գրիգոր Մամիկոնյանի հալածանքներից հետո պավլիկյան շարժման ղեկավար Հովսեփ-Նպարոզդիտոսը ստիպված փախուստի էր դիմել Պիսիդիայի Անտիոք քաղաքը, որտեղ մոտ երեք տասնամյակ վարդապետել է պավլիկյան ուսմունքը և այդ նահանգում պավլիկյան շարժման մի կարևոր կենտրոն հիմնել:

Հովսեփ-Նպարոզդիտոսի մահից հետո պավլիկյան շարժման ղեկավար է դառնում ոմն Վահան: Բայց մի քանի տարի անց պավլիկյանների շրջանում հանդես է գալիս Սերգիոս (Մարդիս) անունով մեկը, որին վիճակված էր դառնալու պավլիկյան շարժման ամենակարկառուն աղանդապետն ու գաղափարախոսը:

Սերգիոսը ծնվել էր Անկյուրայի շրջանում: Բյուզանդական հեղինակները, և ամենից առաջ Պետրոս Սիկիլիացին ոչ մի աղանդապետի նկատմամբ այնքան անզուսպ չեն, ինչքան Սերգիոսի, ոչ մեկի հասցեին այնքան լուսանքներ չեն թափում, ինչքան նրա: Դա ապացույց է Սերգիոսի՝ պավլիկյանների շրջանում հիրավի խոշոր դեմք լինելուն:

Ահա թե ինչպես է ներկայացված աղանդապետ Սերգիոսը Պետրոս Սիկիլիացու երկում: Դրյուսինոս անունով մեկը, գրում է բյուզանդացի պատմիչը, «... մի որդի ունեցավ, սատանայի պաշտպան Սերգիոսին, ով շատերին գառներից գալլ դարձրեց և նրանցով ցրիվ արեց Քրիստոսի հոտերը: Սերգիոսին, գառան կերպարանքով սարսափելի գալլին, ով խորամանկորեն իրեն առաքինի ներկայացրեց և այդ ձևով շատերին խաբեց: Սերգիոսին, Քրիստոսի խաչի թշնամուն, բերանն անասովածության, Աստվածածնի և բոլոր սրբերի հայհոյիչին: Սերգիոսին, Քրիստոսի առաքյալների թշնամուն, մարգարեներին ատողին, Սուրբ Դրբից խորշողին, դեպի առասպելներն ու կեղծիքը դիմողին: Սերգիոսին, Քրիստոսին ատողին, եկեղեցու թշնամուն, ռոբ զորդին Աստուծոյ առոտն եհար, և զարին նորոյ ուխտին խառնակ համարեցաւ և զհոգին շնորհաց թշնամանեաց⁸⁰: Սերգիոսին, ով իրեն մխիթարիչ⁸¹: էր համարում և Տյուբիկոս կոչում և իր աշակերտների կողմից երկրպագվում որպես սուրբ հոգի»⁸²: Այդուհանդերձ Պետրոս Սիկիլիացին չի ուրանում, որ Սերգիոսը անշափ զարգացած ու կարգացած մարդ էր:

Սերգիոսը մինչև պավլիկյան աղանդին հարելը աստվածաբանությամբ չէր զբաղվել, անգամ ավետարաններին ծանոթ չէր: Պավլիկյան աղանդին հետևող մի կնոջ հարցին, թե ինչու չի ընթերցում ավետարանը, Սերգիոսը պատասխանել էր, թե դա հոգևորականների գործն է, և ոչ աշխարհականների: Բայց, երբ այդ կինն իրեն ասաց, որ դա ճիշտ չէ, պետք է կարդալ ավետարանները, քանի որ հոգևորականները կեղծում են աստծու փոսքը, ավե-

⁷⁹ Նույն տեղում, էջ 195:

⁸⁰ «Թուղթ առ Երրայեցիս», էջ 29:

⁸¹ Հովհաննես ավետարանում մխիթարիչ է կոչվում սուրբ հոգին:

⁸² «Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա», էջ 759:

տարանների ասուլիսների իսկական միտքը չեն հասցնում հավատացյալներին, նպատակ ունենալով հավատացյալ ժողովրդից ճշմարտությունը թաքցնել, դրա վրա ահա, Սերգիոսը հետաքրքրվում է, համոզվում պավլիկյան կնոջ ասածներին և շատ շանցած Պետրոս Սիկիլիացու խոսքերով, նա իրեն ներկայացրեց, որպես ապաշտառ ճրագ, լուսավոր աստղ, փրկության առաջնորդ»⁸³։ Նա ստացավ Պետրոս առաքյալի աշակերտ Տյուբիկոսի անունը և եռանդուն գործունեություն ծավալելով, նորանոր զանգվածներ մասնակից դարձրեց աղանդին, Պետրոս Սիկիլիացու ասելով՝ «շատերին ուղղափառ հավատքից հեռացրեց»⁸⁴։

Սերգիոս-Տյուբիկոսի և Վահանի միջև շուտով ծագում են տարաձայնություններ, որոնք գնալով արյունահեղության պատճառ են դառնում։ Աղանդապետ Հովսեփ-Նպափրոդիտոսի անմիջական հաշորդը Վահանն էր։ Ինչպես կարելի է հզրակացնել Պետրոս Սիկիլիացու տվյալներից, Վահանը քարոզում էր Հովսեփի վարդապետությունը և մշտապես ապավինում էր իր ուսուցչի հեղինակությանը⁸⁵, այնինչ Սերգիոսը, ելնելով ըստ երևույթին ժամանակի պահանջից, նոր գաղափարներ էր ներմուծել պավլիկյան վարդապետության մեջ, մի բան, որ պատճառ դարձավ պավլիկյան շարժման՝ երկուսի տրոհվելուն։ Պիտի ենթադրել, որ շարժումը ժամանակի ընթացքում ունեցել է ճյուղավորումներ, քանի որ դեռ VIII դարի սկզբներից շարժման ներսում առկա էին երկպառակություններ Գեզնեսիոս-Տիմոթեոսի և Թեոդորոսի, ինչպես և նույն դարի կեսերին գործած աղանդապետների Հովսեփ-Նպափրոդիտոսի և Զաքարիայի միջև։ Պետրոս Սիկիլիացին ցույց է տալիս, որ նման պայքարը աղանդապետների միջև դրանից առաջ էլ գոյություն ունեն և հիմնականում գաղափարախոսությանն էր վերաբերում⁸⁶։

Պավլիկյան աղանդին մասնակից էին լինում աշխատավոր բնակչության ամենատարբեր խավերը, տարբեր ժողովուրդների ներկայացուցիչներ⁸⁷։ Այս հանգամանքը չէր կարող շանդրադառնալ շարժման վրա։ Սերգիոս-Վահանյան վեճը էլ ավելի խորացրեց այդ պայքարը և IX դարի սկզբում պավլիկյան շարժումը տրոհվում է երկու մասի։ Ովքեր հարեցին Սերգիոսին, կոչվեցին սերգիոսականներ, իսկ ովքեր Վահանին՝ վահանյաններ։

Սերգիոսը 801 թ. սկսած 34 տարի գլխավորեց պավլիկյան շարժումը, հասցնելով այն աննախընթաց հզորության, նա հսկայական դեր խաղաց պավլիկյան համայնքների ամրապնդման գործում, համառ պայքար մղեց՝ ընդդեմ շահագործող դասակարգերի։ Պետրոս Սիկիլիացին իր աշխատության մեջ քաղվածաբար բերում է Սերգիոսի մի քանի նամակները՝ պավլիկյան գրականության մեզ հասած միակ նմուշները։ Են հոգնել եմ, գրում էր Սերգիոսը, — Արևելքից Արևմուտք և Հյուսիսից Հարավ, իմ ծնկների վրա Քրիստոսի Ավետարանը քարոզելով։ Նա պավլիկյան համայնքներ կազմակերպեց

⁸³ «Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա», էջ 764։

⁸⁴ Նույն տեղում, էջ 763։

⁸⁵ Վահանը հպարտանում էր, որ ինքը ուսուցանում է պավլիկյան վարդապետությունն այնպես, «ինչպես սկզբից սովորեցրել է» Հովսեփ-Նպափրոդիտոսը, Տե՛ս «Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա», էջ 767։

⁸⁶ Նույն տեղում, էջ 758։

⁸⁷ Վահանը Հայաստանից էր, Սերգիոսը՝ Փոքր Ասիայից։ Այս հանգամանքը ցույց է տալիս, որ երկու աղանդապետները գլխավորեցին շարժման աշխարհագրական և էթնիկական իմաստով երկու տարբեր հատվածներ։

Պոնտոսում (Կինտոսրիոնի համայնքը), Մոպուստիայում, Արգաուսում, որտեղ և երկար տարիներ վարդապետել է: Նիկեփոր I կայսեր ժամանակ, այսինքրն Սերգիոսի գործած շրջանում, պավլիկյան խոշոր համայնքներ կային Փոյուգիայում և Լիկաոնիայում: Հիշյալ կայսեր ժամանակ պավլիկյաններն սկսեցին ազատ գործել և յշատերը կործանվեցին նրանց անօրեն գաղափարներից»⁸⁸,

6. ՊԱՎԼԻԿՅԱՆՆԵՐԻ ՀԱԼԱՄԱՆՔՆԵՐԸ IX ԳԱՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍԻՆ

Իսավրացիների և նրանց նախորդող կայսրերի կողմից աղանդավորները դեմ ընդունված օրենքներն իրենց ուժը չկորցրին նաև հետագայում: Փոսպատրիարքի Կանոնադրում պավլիկյանների առնչությամբ ասված է, որ նրանք ենթակա են մահապատժի, նրանց ունեցվածքը՝ բռնագրավման: Ազանվորները իրավունք չունեին կտակ թողնելու, նրանց երեխաները՝ ժառանգութուն ստանալու⁸⁹: Ուժի մեջ էր նաև երկրորդ նիկիական եկեղեցական ժողովի կանոնը, որտեղ ասված էր, որ մանիքեական (իմա՝ պավլիկյանական) գրքեր ունեցողը, և դրանք կրակի տրվելու համար չհանձնողը, պատժի է ենթակա⁹⁰: Հրապարակ են գալիս բազմաթիվ գործեր՝ հակաճառութուններ, ուրացման բանաձևեր և այլ գրվածքներ՝ ուղղված առհասարակ աղանդավորների դեմ, ինչպիսիք են Հովհան Դամասկացու, Մեթոդիոս, Նիկեփոր, Փոսպատրիարքների և այլոց գործերը: Վերջինս Կոստանդնուպոլսի Մեթոդիոս պատրիարքի հիշատակին գրած շարականում, նույնիսկ աղոթում էր աստծուն՝ փրկել աշխարհը ամեն տեսակի աղանդներից⁹¹, բայց և սպառնում⁹² Քրիստոսի խոսքերով. «բայց զթշնամիսն իմ գայնոսիկ, որ ոչն կամէին զիս թագատրել ի վերայ նոցա, ածէք այսր և սպանէք առաջի իմ»⁹³:

Բյուզանդական կայսրութունը պավլիկյանների դեմ օրենքներ հրապարակելով չբավարարվեց: IX դարից սկիզբ առան դաժան և տմարդի հալածանքները, որոնք, հենց իրենց՝ բյուզանդական հեղինակների ասելով, պատճառ դարձան կայսրութունը փորձութունների ենթարկելու:

Նիկեփոր կայսեր հաջորդ Միքայել I Ռանգաբեն (811—813) և Լևոն V Հայկազնը (813—820), Պետրոս Սիկիլիացու ասելով, «տեսնելով, որ աղանդավարակել է քրիստոնյաների մեծ մասին, հոռմեական պետության բոլոր շրջանները հրաման ուղարկեցին՝ որով այդ պիղծ աղանդի կողմնակիցներին կոտորում էին»⁹⁴: Միքայել I-ը նախ և առաջ մահապատժի հրաման արձակեց Փոյուգիայում և Լիկաոնիայում ապրող պավլիկյանների վերաբերյալ: Բայց դատավճիռը նա ի կատար չածեց, որովհետև Նիկեփոր պատրիարքը հուսով էր, որ հնարավոր կլինի նրանց ուղղափառության գիրկն ընդունել, բայց, Թեո-

⁸⁸ «Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա», էջ 738:

⁸⁹ Photii Patriarchae Constantinopolitani Syntagma canonum, *Migne*, Patrologia graeca, t. 104, col. 869 (tit. XII, cap. 2).

⁹⁰ Նույն տեղում, tit. XII, cap. 3:

⁹¹ Photii Patriarchae Constantinopolitani Carmina, I, Sticheron in sanctum Methodium Constantinopolitanum, *Migne*, Patrologia graeca, t. 102, col. 577.

⁹² Photii Sermo Contra Manichaeos, col. 176.

⁹³ Դուկաս, ԺԹ, 27:

⁹⁴ «Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա», էջ 767: